

درآمدی بر جامعه‌شناسی محیط زیست

فیلیپ دبلیو. ساتن

ترجمه

دکتر صادق صالحی

تهران

۱۳۹۲

سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت)

مرکز تحقیق و توسعه علوم انسانی

Sutton, Philip W.

سرشناسه: ساتون، فیلیپ دبلیو، ۱۹۵۹ - م.

عنوان و نام پدیدآور: درآمدی بر جامعه‌شناسی محیط زیست / فیلیپ دبلیو. ساتن؛ ترجمه صادق صالحی.

مشخصات نشر: تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت)، مرکز تحقیق و توسعه علوم انسانی، ۱۳۹۲.

مشخصات ظاهری: هشت، ۲۹۶ ص: مصور.

فروست: «سمت»: ۱۶۶۷. علوم اجتماعی؛ ۹۰.

شابک: ۸۵۶۴-۵۳۰-۹۷۸۹۶۴۰۰۰ ۶۵۰۰۰ ریال

وضعیت فهرست‌نویسی: فیا

The Environment: A Sociological Introduction, c2007.

یادداشت: عنوان اصلی:

یادداشت: واژه‌نامه.

یادداشت: کتابنامه.

یادداشت: نمایه.

موضوع: جامعه‌شناسی انسانی

موضوع: طبیعت - تأثیر انسان

موضوع: محیط زیست - گرایش - فلسفه

موضوع: مسئولیت‌های زیست‌محیطی

شناسه افزوده: صالحی، صادق، ۱۳۲۷ -، مترجم.

شناسه افزوده: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت)، مرکز تحقیق و توسعه علوم انسانی.

رده‌بندی کنگره: ۱۳۹۲ ۴۵۱/۵۱۶۷

رده‌بندی دیویی: ۳۰۴/۲

شماره کتابشناسی ملی: ۳۱۶۰۱۲۳

سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت)

مرکز تحقیق و توسعه علوم انسانی

The Environment: A Sociological Introduction; Philip W. Sutton. Cambridge: Polity, c2007.

درآمدی بر جامعه‌شناسی محیط زیست

ترجمه دکتر صادق صالحی (عضو هیئت علمی دانشگاه مازندران)

ویراستار: ناهیده کاظم‌زاده گنجی

چاپ اول: تابستان ۱۳۹۲

تعداد: ۱۰۰۰

حروفچینی و لیتوگرافی: «سمت»

چاپ و صحافی: سازمان چاپ و انتشارات وابسته به اوقاف و امور خیریه

قیمت: ۶۵۰۰۰ ریال. در این نوبت چاپ قیمت مذکور ثابت است و فروشندگان و عوامل

توزیع مجاز به تغییر آن نیستند.

نشانی ساختمان مرکزی: تهران، بزرگراه جلال آل احمد، غرب پل یادگار امام (ره)،

زوبه‌روی پمپ گاز، کد پستی ۱۴۶۳۶، تلفن ۲-۴۴۲۴۶۲۵۰.

www.samt.ac.ir

info@samt.ac.ir

هر شخص حقیقی یا حقوقی که تمام یا قسمتی از این اثر را بدون اجازه ناشر یا مؤلف، نشر یا پخش یا عرضه یا تکثیر یا تجدید چاپ نماید، مورد پیگرد قانونی قرار خواهد گرفت.

سخن «سمت»

یکی از اهداف مهم انقلاب فرهنگی، ایجاد دگرگونی اساسی در دروس علوم انسانی دانشگاهها بوده است و این امر، مستلزم بازنگری منابع درسی موجود و تدوین منابع مبنایی و علمی معتبر و مستند با در نظر گرفتن دیدگاه اسلامی در مبنای و مسائل این علوم است. ستاد انقلاب فرهنگی در این زمینه گامهایی برداشته بود، اما اهمیت موضوع اقتضا می کرد که سازمانی مخصوص این کار تأسیس شود و شورای عالی انقلاب فرهنگی در تاریخ ۶۳/۱۲/۷ تأسیس «سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها» را که به اختصار «سمت» نامیده می شود، تصویب کرد.

بنابراین، هدف سازمان این است که با استمداد از عنایت خداوند و همت و همکاری دانشمندان و استادان متعهد و دلسوز، به مطالعات و تحقیقات لازم پردازد و در هر کدام از رشته های علوم انسانی به تألیف و ترجمه منابع درسی اصلی، فرعی و جنبی اقدام کند.

دشواری چنین کاری بر دانشمندان و صاحب نظران پوشیده نیست و به همین جهت مرحله کمال مطلوب آن، باید به تدریج و پس از انتقادهای و یادآوریهای پیاپی ارباب نظر به دست آید و انتظار دارد که این بزرگواران از این همکاری دریغ نورزند. کتاب حاضر برای دانشجویان رشته علوم اجتماعی در مقطع کارشناسی به عنوان منبع اصلی دروسهای جامعه شناسی محیط زیست - جهانگردی - محیط زیست و علوم اجتماعی هر کدام به ارزش ۳ واحد ترجمه شده است. امید است که علاوه بر جامعه دانشگاهی، سایر علاقه مندان نیز از آن بهره مند شوند.

از استادان و صاحب نظران ارجمند تقاضا می شود با همکاری، راهنمایی و پیشنهادهای اصلاحی خود، این سازمان را در جهت اصلاح کتاب حاضر و تدوین دیگر آثار مورد نیاز جامعه دانشگاهی جمهوری اسلامی ایران یاری دهند.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	مقدمه مترجم
۵	تقدیر و تشکر
۷	مقدمه
۱۱	ساختار کتاب
۱۵	فصل اول: محیطهای طبیعی
۱۵	تعریف طبیعت و محیط زیست
۲۰	محیط طبیعی
۲۲	صنعتی شدن، شهرنشینی و محیطهای طبیعی
۲۵	انسانها در محیطهای طبیعی
۲۷	قدرت انسانها و فرایندهای طبیعی
۳۵	محیطهای طبیعی و مصنوعی
۳۹	نتیجه گیری
۴۰	منابع برای مطالعه بیشتر
۴۲	فصل دوم: شناخت محیط زیست
۴۳	پرداختن یا نپرداختن به محیط زیست
۴۸	انقلاب علمی
۵۴	ساختارهای اجتماعی طبیعت
۵۶	ساخت گرایی متنی و محض
۶۴	واقع گرایی انتقادی
۷۱	نتیجه گیری
۷۱	منابع برای مطالعه بیشتر

۷۳	فصل سوم: تجربه کردن محیط زیست
۷۴	محیطی از مفاهیم
۷۷	تجربه کردن محیطهای زیست
۷۸	تجربه نواحی دریاچه‌ای در انگلیس
۸۳	هویت‌های بوم‌شناختی
۸۷	خودهای بوم‌شناختی
۹۲	اکوسیستم
۹۶	شهروندی بوم‌شناختی
۹۹	منابع برای مطالعه بیشتر
۱۰۱	فصل چهارم: تغییر محیط زیست
۱۰۲	توسعه اجتماعی و محیط زیست
۱۰۷	صنعتی شدن
۱۰۹	مفهوم انقلاب صنعتی
۱۱۵	شهرنشینی
۱۲۰	چرخه تولید و مصرف
۱۲۷	منابع برای مطالعه بیشتر
۱۲۹	فصل پنجم: آلودگی محیط زیست
۱۳۰	انواع آلودگی
۱۳۲	آگاهی و اهمیت مسئله آلودگی
۱۳۶	نشتهای نفت
۱۴۳	حساسیت نسبت به مخاطرات
۱۴۷	خطرهای سوراخ شدن لایه ازن
۱۵۱	خطرهای انرژی هسته‌ای
۱۵۵	نتیجه‌گیری
۱۵۷	منابع برای مطالعه بیشتر
۱۶۰	فصل ششم: دفاع از محیط زیست
۱۶۱	تغییر نگرشها
۱۶۶	ریشه‌های جدید محافظت از طبیعت

۱۷۳	توسعه محیط زیست گرایي
۱۷۴	اهداف و مقاصد
۱۷۵	اشکال سازمانی
۱۷۶	روشهای مبارزه
۱۷۸	مردم
۱۸۲	عدالت زیست محیطی
۱۸۵	نتیجه گیری
۱۸۷	منابع برای مطالعه بیشتر
۱۸۹	فصل هفتم: سیاسی سازی محیط زیست
۱۹۰	سیاستهای مربوط به طبیعت
۱۹۵	بوم گرایی: یک ایدئولوژی سیاسی جدید
۲۰۱	ظهور احزاب سبز
۲۰۱	احزاب سبز ملی
۲۱۱	سیاستهای بین المللی و جهانی سبز
۲۱۴	نتیجه گیری
۲۱۵	منابع برای مطالعه بیشتر
۲۱۷	فصل هشتم: پایدار کردن محیط زیست
۲۱۸	اندیشه توسعه پایدار
۲۲۴	تاریخچه مختصری از توسعه پایدار
۲۳۱	توسعه پایدار در عمل
۲۳۷	آیا جوامع می توانند پایدار شوند؟
۲۴۲	نتیجه گیری
۲۴۴	منابع برای مطالعه بیشتر
۲۴۶	فصل نهم: محیط زیست جهانی
۲۴۷	جهانی شدن چیست؟
۲۵۲	زیست کره به مثابه محیط زیست
۲۵۶	مسائل جهانی، راه حل های جهانی؟
۲۵۶	تغییرات جهانی آب و هوا

۲۶۶	نقد مدرنیزه کردن
۲۷۰	مدرنیزه کردن اکولوژیکی
۲۷۴	نتیجه گیری
۲۷۷	منابع برای مطالعه بیشتر
۲۷۹	فرهنگ اصطلاحات
۲۸۴	نمایه

www.ketab.ir

مقدمه مترجم

هاوارد نیوبای^۱، در سخنرانی تأثیرگذاری در زمینه رابطه بین جامعه‌شناسی و محیط زیست (۱۹۹۱) این موضوع را مطرح کرد که «تغییر زیست‌محیطی همان‌قدر که مسئله علوم طبیعی است، مسئله علوم اجتماعی هم هست». به رغم اهمیت مسائل زیست‌محیطی، جامعه‌شناسی نسبت به مسائل زیست‌محیطی تا مدت‌ها سکوت پیشه کرد. اگرچه همان‌طور که آن ایروین می‌گوید جامعه‌شناسی قرن بیستم در مورد مسائل زیست‌محیطی عمدتاً ساکت بوده و اظهار نظری نکرده است، اما نگرانی نسبت به مخاطرات و مسائل زیست‌محیطی در مطالعات علمی و فناوری به سرعت جای خود را در مطالعات جامعه‌شناسی باز کرد. این موضوع را می‌توان به هنگام بررسی منابع موجود درباره ارتباط جامعه‌شناسی و محیط زیست، مخصوصاً مجموعه‌ای از کتابهایی مشاهده کرد که از اوایل دهه ۱۹۹۰ به بعد با چنین عناوینی انتشار یافتند: موقعیت سبز: جامعه‌شناسی مسائل زیست‌محیطی،^۲ بحثها و خط‌مشیها،^۳ نظریه اجتماعی و محیط زیست جهانی،^۴ جامعه و طبیعت: به سوی یک نظریه اجتماعی سبز،^۵ ساختار اجتماعی طبیعت،^۶ جامعه‌شناسی محیط زیست،^۷ دعوت به

1. Howard Newby in Irwin, A, 2001, *Sociology and the environment*, Cambridge, Polity Press.
2. Yearly, S. 1991: *The Green case: a sociology of environmental issues, arguments and politics*. London: HarperCollins.
3. Redclift, M and Benton, T. (9eds) 1994, *Social Theory and the Global Environment*, London and New York, Routledge.
4. Dickens, P. 1992. *Society and Nature: Towards A Green Social Theory*, Hemel Hempstead: Harvester Wheatsheaf.
5. Eder, K. 1996, *The Social Construction of Nature*, London, Thousand Oaks, New Delhi. Sage
6. Hannigan, J. A. 1995, *Environmental Sociology: A Social Constructionist Perspective*, London and New York: Routledge.

جامعه‌شناسی محیط زیست^۱ و بوم‌شناسی و جامعه^۲. این فهرست طولانی است و هر ساله نیز طولانی‌تر می‌شود.

جامعه‌شناسی محیط زیست به عنوان شاخه نسبتاً نوپای جامعه‌شناسی، به سرعت مراحل رشد و تحول خود را پشت سر گذاشت و اهمیت روزافزونی در کنار دیگر حورهای علمی، در مراکز دانشگاهی، علمی، تحقیقاتی پیدا کرد. روند فزاینده ایجاد کرسی جامعه‌شناسی محیط زیست در دانشگاههای دنیا و اشتغال به تحصیل شمار قابل توجهی از دانشجویان از یک سو و فراوانی محققان، کارشناسان و دست‌اندرکاران مسائل محیط زیست از سوی دیگر، تقاضا برای کسب دانش و آگاهی تخصصی‌تر در این زمینه را افزایش داده است.

نیوبای در بخش آخر سخنرانی خود ابراز داشت: «برای آینده همه ما ضروری است که هیچ فرصتی را در راه کسب دانش مناسب درباره خودمان و ارتباطمان با سیاره زمین از دست ندهیم». گرچه سخنان نیوبای در کشورهای پیشرفته صنعتی مؤثر افتاد، اما وضعیت در دیگر کشورها به گونه متفاوتی بوده است. به همین دلیل، امروزه بازخوانی سخنرانی نیوبای نشان می‌دهد که برخی از ادعاهای او هنوز هم معتبرند. هنوز هم گرایشی وجود دارد که ابعاد «اجتماعی» مسائل زیست‌محیطی را موضوعاتی دسته دوم در مباحث سیاست‌گذاری انگاشت - یعنی مجموعه‌ای از مسائل «نرم» که به محض جمع‌آوری شدن «واقعتهای سخت» باید منقح شوند.

همانند سطح جهانی که جامعه‌شناسان با وقفه نسبتاً طولانی در مقایسه با دیگر علوم به امر مطالعه مسائل محیط زیست روی آوردند، جامعه‌شناسان ایرانی نیز بسیار با تأخیر وارد مطالعات جامعه‌شناختی محیط زیست شدند. آنچه در شرایط کنونی ایران مشهود است این است که ظاهراً نسل جوان و نیز تازه‌واردان بیش از نسل گذشته به موضوعات جامعه‌شناسی محیط زیست علاقه‌مندی نشان می‌دهند. صرف نظر از تأخیر در تمایل یا پرداختن به مسائل محیط زیست از دیدگاه جامعه‌شناسی محیط زیست، در شرایط امروزی گریز و چاره‌ای هم نسبت به پرداختن به مسائل

1. Bell, M. M. 1998, *An Invitation To Environmental Sociology and Ecology and Society*, Thousand Oaks, CA: Pine Forge Press.

2. Martell, L 1994, *Ecology and Society: An Introduction*, Cambridge: Polity.

محیط زیست وجود ندارد. در حقیقت، امروزه الزامات عینی و شرایط بیرونی بیش از الزامات نظریه‌ای، صاحب‌نظران را وامی‌دارد که به مسائل محیط زیست بپردازند. این مهم در قالب علوم فنی و مهندسی، پزشکی، علوم تجربی و... محقق شده، ولی در قالب علوم اجتماعی به صورت عام و جامعه‌شناسی به صورت خاص صورت مطالعاتی به خود نگرفته است. صرف نظر از دلایل تأخیر در ورود به مباحث جامعه‌شناسی محیط زیست، این اتفاق نظر وجود دارد که جامعه‌شناسی محیط زیست پدیده‌ای نوپا و درخور توجه شایان در سطوح مختلف است.

با توجه به نوپا بودن این حوزه مطالعاتی در داخل کشور و کمبود منابع و مراجع علمی معتبر فارسی، به کارگیری و استفاده از منابع تخصصی خارجی و به ویژه انگلیسی، اجتناب‌ناپذیر می‌نماید. کتاب *مبانی جامعه‌شناختی محیط زیست* یا به عبارت فنی و تخصصی تر کتاب *درآمدی بر جامعه‌شناسی محیط زیست* نوشته فیلیپ ساتن یکی از اصلی‌ترین منابع درسی است که می‌تواند پاسخگوی این نیاز اساتید، محققان و دانشجویان و کارشناسان باشد و انتقال درست، سریع و آسان دانش و تجربه موجود در یک زمینه تخصصی را ممکن سازد.

بی‌تردید انتخاب یک اثر علمی از میان مجموع آثار مختلف، امری است مشکل و هنگامی که این کار به قصد ترجمه برای مخاطبان بالقوه‌ای صورت پذیرد که آشنایی آغازین برای آنها در این زمینه ایجاد خواهد شد، کاری است بسیار مشکل‌تر. به عنوان یک راه میان‌بر و به قصد انتخاب صحیح‌تر، از مجموعه‌ای از جامعه‌شناسان برجسته محیط زیست در دنیا و مخصوصاً اعضای کمیته تحقیقاتی ۲۴ انجمن بین‌المللی جامعه‌شناسی نظرخواهی کردم و در نهایت نظر استاد و دوست گرامی آقای رابلی دانلپ و کاتن، معروف به بنیانگذار جامعه‌شناسی محیط زیست، را صائب دیدم. البته رابلی پس از سه ماه بررسی و با ویژگیهایی که از یک کتاب مناسب برای ترجمه جهت مخاطب ایرانی توصیف کردم، کتاب ساتن را معرفی نموده است.

تا آنجا که اطلاعات موجود اجازه می‌دهد می‌توان فرض کرد که به رغم ترجمه متون مختلف در زمینه مطالعات محیط زیست به ویژه آن دسته از آثاری که

محققانی چون آقای عبدالحمید وهاب‌زاده ترجمه کرده‌اند، متأسفانه متن قابل توجهی در زمینه جامعه‌شناسی محیط زیست در ایران وجود ندارد. امید است این اثر آغاز راهی باشد برای ترجمه و تألیف کتب در زمینه مطالعات اجتماعی-فرهنگی محیط زیست به صورت عام و مطالعه جامعه‌شناسی محیط زیست به صورت خاص.

از آنجا که زبان انگلیسی به عنوان زبانی جهانی به لحاظ علمی و جغرافیایی از کاربرد گسترده بسیاری برخوردار است، در کنار دیگر ویژگی‌ها این کتاب را به یک منبع اصلی برای علاقه‌مندان جامعه‌شناسی محیط زیست در سراسر دنیا تبدیل کرده است. بنابراین، مطالعه این اثر، خواننده فارسی‌زبان را هم‌سطح علاقه‌مندان جهانی به مسائل جامعه‌شناسی محیط زیست می‌سازد. علاوه بر این، اعتبار علمی، به روز بودن و کارآمدی مطالب و محتوای کتاب نیز، از نکات مورد توجه مترجم بوده است.

همانند هر اثر علمی‌ای، ترجمه حاضر مرهون کمک‌ها، حمایت‌ها و راهنمایی‌های افراد مختلف، در آغاز، طول و انجام مسیر است که بایسته است از آنها تقدیر و تشکر به عمل آید. پیش از همه، از استاد گرامی پروفسور رابلی دانلپ به خاطر معرفی کتاب حاضر و راهنمایی‌ها و تشویق‌های مستمر تقدیر و تشکر می‌کنم. از مدیر محترم گروه علوم اجتماعی سازمان مطالعه و تدوین کتب درسی (سمت) جناب آقای دکتر آزاد ارمکی به خاطر راهنمایی، حمایت و تشویق در ترجمه و انتشار این اثر سپاسگزاری می‌شود. نقش دانشجویان در هر فعالیت علمی-پژوهشی به انحاء مختلف قابل توجه است و لذا بایسته است از دانشجویان علوم اجتماعی دانشگاه مازندران و دکتری جامعه‌شناسی دانشگاه پیام نور تقدیر و تشکر شود. از آقای حسین محمودی عضو محترم هیئت علمی پژوهشکده علوم محیطی دانشگاه شهید بهشتی که با وجود مشغله تحصیلی در مقطع دکتری (در آلمان) زحمت مقابله ترجمه با متن انگلیسی را پذیرفتند و سخاوتمندانه برای این مهم وقت گذاشتند، بسیار سپاسگزارم.

تقدیر و تشکر

کتاب حاضر همچون فکری بکر جهت تدوین یک مقدمه، به یکباره به وجود نیامد، بلکه به تدریج و طی چهار سال و اندی طرح و برنامه کتاب تکامل یافت. زمانی که تدریس جامعه‌شناسی زیست‌محیطی یا جامعه‌شناسی محیط زیست را آغاز کردم، دریافتم که کتابهای درسی «مبانی» (از جمله کتاب خودم) واقعاً موضوع اصلی را «معرفی نکرده»، بلکه بیشتر به بحث و موازنه آن پرداخته است که پیش‌نیاز آنها هم وجود دانشی بود که در حقیقت، بسیاری از دانشجویان جدید فاقد آن بودند. جامعه‌شناسان با تأخیر وارد عرصه مطالعه مسائل زیست‌محیطی شدند و در نتیجه، مسائل زیست‌محیطی جزء موضوعات اصلی دانشجویان جامعه‌شناسی نبوده است. بنابراین، آنچه ظاهراً برای آن خلأ وجود داشت، عبارت بود از دعوت نسبتاً موزن، قابل اعتماد و خوشامدگونه به مطالعه جامعه‌شناختی مسائل زیست‌محیطی از همه کسانی که آشنایی اندکی با جامعه‌شناسی، مسائل زیست‌محیطی یا هر دوی آنها داشتند. پیشنهاد ویراستار کتاب، اما لانگ استاف^۱ از انتشارات پولیتی^۲ مبنی بر اینکه باید خودم کار را آغاز کنم، آغازگر فرایندی بود که سرانجام به تألیف کتاب حاضر منجر شد. تشکر ویژه‌ای به اما بدهکارم، زیرا بدون آگاهی او از ضرورت انتشار کتاب در این رشته، احتمالاً منتظر می‌ماندم تا فرد دیگری این کار را انجام دهد. علاوه بر این، او با علاقه‌مندی طرح تألیف کتاب را دنبال کرد و همواره پیشنهادهای مناسبی می‌داد. پس از متقاعد شدن مبنی بر اینکه یک کتاب مبانی موزن برای مجموعه‌ای از دوره‌های محیط زیست و جامعه، مفید خواهد بود، پیشنهاد تألیف

1. Emma Longstaff
2. Polity

کتاب برای بازبینی ارسال شد. مایلم از دیوید هلد^۱ و هیئت ویراستاری انتشارات پولیتی و به ویژه داوران مستقل به دلیل اظهارات مبسوط و سازنده و پیشنهادهای مناسب نسبت به پیش‌نویس کتاب تشکر و قدردانی کنم. استیفن ورتیگنز^۲ نیز بخشهایی از این کتاب را مطالعه کرد و جهت بهبود کتاب پیشنهادهای سازنده‌ای داد. اطمینان دارم که این پیشنهادها موجب بهبود بیشتر کتاب شده است، هرچند مسئولیت هرگونه نواقصی برعهده من است.

جویس لیشمن^۳ طی سالهای متمادی، در دانشگاه رابرت گوردون^۴ کمکهای بی‌دریغی کرد، و به ویژه در ارتباط با کتاب حاضر، به عنوان دستیار پژوهشگر در تابستان ۲۰۰۴ خدمت کرده است. از هلن وایت^۵ که با جستجوی مطالب مستند و نمونه‌های بین‌المللی خدمات ارزنده‌ای کرده است، تشکر ویژه می‌شود. امیدوارم که هلن خود را مشعل‌دار برخی از نمونه‌هایی بداند که من از آنها استفاده کردم، گرچه فکر می‌کنم، برایش جای سوال است که بر سر بقیه نمونه‌ها چه آمده است. شاید در فرصت دیگری از آنها استفاده شود. همچنین از رادی همیلتن^۶ برای توصیه‌های ارزشمند و فنی جهت مرتب کردن فایل‌های تصویری کتاب تشکر می‌کنم. نیز مدیون جولیان بل^۷ هستم برای درک، حمایت و علاقه بی‌ظیرش که همواره مورد قدردانی است. همچنین باید به نقش دانشجویانم در درس محیط زیست و جامعه اشاره کنم که مرا متوجه نوع مطالبی کردند که در چنین متن درسی مقدماتی‌ای بسیار سودمند خواهد بود.

سرانجام، از پات^۸ برای فراهم کردن امکان انتشار این کتاب و صبر مداوم در برابر بازنگریهای به ظاهر بی‌پایان من، صمیمانه تشکر می‌کنم.

-
1. David Held
 2. Stephen Vertigans
 3. Joyce Lishman
 4. Robert Gordon University
 5. Helen White
 6. Roddy Hamilton
 7. Julian Bell
 8. Pat

مقدمه

پیش فرض اولیه من این است که هر کسی که این کتاب را برای مطالعه برگزیده، علاقه مند به کسب دانش در زمینه محیط زیست، جامعه‌شناسی یا هر دوی آنهاست. برای کسانی که علاقه مند به محیط زیست‌اند، این کتاب برخی از مسائل و مشکلات اساسی زیست‌محیطی را دربردارد، علاوه بر این، نشان می‌دهد که چگونه جامعه‌شناسان در این زمینه می‌اندیشند و در این حوزه تحقیق می‌کنند. سعی من این خواهد بود که به آنان بقبولانم که درک، تبیین و حل مشکلات زیست‌محیطی مستلزم دانش جامعه‌شناختی است. در این کتاب سعی خواهد شد کسانی را که از قبل علاقه مند به جامعه‌شناسی بودند متقاعد کرد که مسائل و مشکلات زیست‌محیطی را جدی بگیرند. همچنین جامعه‌شناسان اگر بخواهند همکاری لازم را در این زمینه انجام دهند، باید آمادگی لازم برای تلاش در فهمیدن شواهد علوم طبیعی را داشته باشند. البته اگر کسی از قبل هم به محیط زیست و هم به جامعه‌شناسی علاقه مند باشد، نیازی به متقاعد شدن ندارد، هرچند ممکن است منابع و مثالهای خاص مفید واقع شود.

کتاب حاضر برای دو گونه مخاطب خاص نگاشته شده است، یکی «فرد عادی نکته‌بین»^۱ (احتمالاً خیالی) و دیگری دانشجوی تازه وارد دوره کارشناسی (احتمالاً واقعی). برخی از مخاطبان نوع اول ممکن است به نوع دوم تغییر ماهیت بدهند و این تغییر می‌تواند قبل، بعد یا احتمالاً در حین خواندن این کتاب رخ دهد، هرچند که به هیچ وجه این امر ضروری نیست. با وجود این، کتاب حاضر ماهیت جامعه‌شناختی دارد و دربردارنده برخی از مسائل اساسی این رشته است. اکثر اوقات، محتویات جامعه‌شناختی و به خصوص نظریه‌ها، در خلال مباحث مربوط به شواهد به کار رفته،

گنجانده شده، یا با اشاره‌ای نسبتاً کوچک عرضه می‌شود. بدین ترتیب، نقش جامعه‌شناختی به تدریج شکل می‌گیرد و از مدارک و شواهد عینی جدا نمی‌شود. از این رو، امیدوارم افرادی که هیچ اطلاعی از جامعه‌شناسی ندارند، یا کسانی که اطلاعات اندکی دارند، بتوانند از این کتاب استفاده مفیدی کنند. دانشجویان جدید جامعه‌شناسی، علوم سیاسی و روابط بین‌الملل، جغرافیا و علوم زیست‌محیطی بدون آنکه با نظریه اجتماعی دچار سردرگمی شوند، باید بتوانند مطالب این کتاب را بخوانند و بفهمند. البته قبول دارم که بخشی از این نظریه‌ها بی‌جهت طولانی است.

سبب نوشتن کتاب درسی حاضر، این بود که به تدریج متوجه شدم، علی‌رغم وجود بسیاری از کتابهای مانی «جامعه‌شناسی زیست‌محیطی» و «جامعه‌شناسی محیط زیست» برای مطالعات سطوح بالاتر از دوره کارشناسی و کارشناسی ارشد نوشته شده‌اند. بدین معنی که هرکسی که به جامعه‌شناسی روی می‌آورد تا چیزی را بیابد و بتواند بر دانشش در زمینه محیط زیست و موضوعات زیست‌محیطی بیفزاید، احتمالاً مطالب موجود را مفید نخواهد دید، چون در سطحی بسیار بالا نوشته شده و پیش‌نیاز آن، داشتن دانش پیشین جامعه‌شناختی است. این کتاب چنین پیش‌نیازی لازم ندارد. با تدریس دروس محیط زیست و جامعه تا حدودی متقاعد شده‌ام که یک کتاب مبنایی‌تر حتی می‌تواند به دانشجویان سطوح بالاتر جامعه‌شناسی نیز کمک کند. این بدان علت است که جدا از بعضی مطالب مختصر در باب مخاطرات، سیاستهای زیست‌محیطی و مباحث کلی در زمینه پدیده‌های بیولوژیک و طبیعی واقعاً مطالب زیادی درباره «محیط زیست» در برنامه درسی رشته جامعه‌شناسی وجود ندارد. حتی اگر دانشجویان سطوح بالاتر جامعه‌شناسی زیست‌محیطی می‌توانند بر بخش جامعه‌شناسی کتاب تسلط کافی داشته باشند، ولی فقدان آشنایی قبلی آنها با مسائل زیست‌محیطی ممکن است شکافی در دانششان ایجاد کرده باشد، که انتظار می‌رود این کتاب به پرکردن آن شکاف کمک کند. این فقدان آشنایی باعث می‌شود دانشجوی سابق که سعی داشت ما را متقاعد کند که محصولات اصلاح‌شده ژنتیکی می‌توانند بخشی از یک توطئه بیگانه‌فرا-زمینی جهت حذف گونه‌های انسانی باشند، نتواند کاملاً آن را توضیح دهد و تبیین کند.

هیچ کدام از اینها به این معنی نیست که این کتاب سهل و آسان است. موضوعاتی که در این کتاب با آن سروکار داریم مستلزم علاقه و نیازی حقیقی برای فهمیدن مجموعه وسیعی از مباحث زیست محیطی است، از علم گرم شدن جهانی و تاریخچه جنبشهای زیست محیطی تا توسعه درازمدت اجتماعات بشری. اما به عقیده من این چالشی کاملاً با ارزش و ستودنی است. همان طور که بسیاری دیگر از جامعه شناسان دریافته اند سعی در فهمیدن مسائل و مشکلات زیست محیطی، همه ما را به قلمروی کاملاً «بیگانه» می برد. هنگامی که دانشجوی جامعه شناسی در مقطع کارشناسی بودم و برای پایان نامه ام در زمینه روابط جامعه و محیط زیست، دنبال اطلاعات می گشتم، غالباً در بخشهایی از کتابخانه در حال گشتن و پرسه زدن بودم که سابقاً مناطق ورود ممنوع، محسوب می شد: زیست شناسی عمومی، فیزیک، جغرافیا (انسانی و فیزیکی)، اقتصاد، تاریخ، تاریخ علم، انسان شناسی و حتی الهیات و مطالعات مذهبی. اما این کار کاملاً ضروری بود، زیرا طبقه بندی خود کتابخانه از کتابهای «محیط زیست» با تقسیم بندیهای علمی موجود تعیین می شد. در واقع، دانش و اطلاعاتی که این کتابها دربر داشته اند، نه تنها ممکن نبود با این طبقه بندی یکسان شود، بلکه خود نیز مورد توجه برنامه های جامعه شناختی بود که مسائل زیست محیطی را هم دربر می گرفت. در حقیقت، همه بخشهای کتابخانه که ذکر شد، برای علاقه مندان به طبیعت، محیط زیست و جامعه اطلاعاتی برای عرضه کردن دارند. من قویاً سیاست تحقیقاتی خود را توصیه می کنم - «پرسه علمی» و «جستجو کردن»^۱ به مثابه راهی برای یافتن روابط محتمل ناموجه در میان رشته ها که متأسفانه در عصر بسته های نرم افزاری کیفی یا پایگاه داده های الکترونیکی، از این روش تحقیقاتی استفاده نمی شود.

دو نکته بسیار مهم در اینجا مطرح می شود: نخست، در متن حاضر از مثالها و موارد تصویری استفاده می شود که مبتنی است بر دانش محلی خودم درباره وضعیت و پیشینه تحقیقاتی انگلستان. بدین معنی که در طول این متن، مثالهای بسیار زیادی از انگلستان مطرح خواهد شد. به هر حال، در موقع مناسب از ادبیات گسترده تری

1. wandering

2. browsing

استفاده کرده‌ام، مخصوصاً زمانی که چنین کاری موجب قوی‌تر شدن یک استدلال یا روشن شدن یک نکته می‌شد. بدین ترتیب، موضوعات زیست‌محیطی در اروپای شرقی پس از کمونیسم، هند، چین، امریکای شمالی و آفریقا و بسیاری دیگر از کشورها جایگاه خاصی دارد. جنبه مطلوب و رضایت‌بخش مطالعات زیست‌محیطی، پذیرش این موضوع است که به طور یقین موضوع به یک کشور یا ناحیه محدود نمی‌شود. کل جهان طبیعی و انسانی، بخشی از موضوع اصلی ما هستند و ما فقط باید موضوعات را تا هرجا که ما را با خود می‌برند دنبال کنیم، هم به صورت جغرافیایی و هم به صورت عقلانی. این شیوه نه تنها جذاب بلکه الزاماً مورد نیاز است.

دوم، کتاب حاضر مرور دیگری بر عقاید جامعه‌شناختی در زمینه موضوعات زیست‌محیطی، دست‌کم به روش سنتی، به دست نمی‌دهد. به این دلیل که سعی کرده‌ام ارجاع به مؤلفان و آثارشان را تا حد امکان حفظ کنم تا اینکه نقش اصلی و اساسی‌شان را به صورت مجموعه‌ای منسجم و قابل خواندن خلاصه کنم. یکی از فواید این روش این است که متن را بدون اینکه نیازی باشد کتاب را با سبلی از اسامی و تاریخ پر کرد، روی معرفی نظریه‌ها و استدلالهای همراه با نمونه‌ها و مدارک روشن‌گر متمرکز ساخت. البته نوع دوم مشکلی ندارد و در واقع، پذیرش رسوم آکادمیک، بخش الزامی کاری است که انجام می‌دهیم، اما نه در این سطح. همچنین توجه ما بر ارائه چهره واضحی از برخی نظرها و بحثهای اصلی است تا اینکه درگیر انتقاد گسترده‌ای در این زمینه شویم. بنابراین، این کتاب همچون نقطه ورود به رویکردهای جامعه‌شناسی محیط زیست در نظر گرفته شده تا چنانچه خوانندگان قصد مطالعه بیشتری دارند، منابع گسترده‌تری به آنها معرفی شود. کتاب‌شناسی، باید در این زمینه کمک کند و مطالب اصلی خواندنی را می‌توان در انتهای فصول پیدا کرد. همچنین برای دسترسی به مطالب مهم کتاب واژه‌نامه‌ای از لغات اصلی فراهم کرده‌ام. واژه‌های مهمی که برای اولین بار در کتاب به کار رفته، برجسته نوشته شده‌اند. البته، خواننده‌ها ممکن است جوابهایی را که به دنبالش هستند در اینجا نیابند، اما امید است این کتاب موجب شود آنها بتوانند در جای مناسب جوابهایشان را جستجو کنند.

ساختار کتاب

در این کتاب، به طور کلی رویکردی درازمدت اتخاذ شده است که در آن موضوعات زیست محیطی کنونی در یک زمینه گسترده تر اجتماعی و تاریخی قرار گیرد. همچنین در متن حاضر تا حد امکان، متناسب با سطح آگاهی دانشجویان جدید به موضوع روابط محیط زیست و جامعه پرداخته شده است، از این رو بدون شک، دیگران متوجه خواهند شد که بعضی چیزها حذف شده یا به طور مشروح به آنها پرداخته نشده است. فصلهای جداگانه، موضوعاتی اند که مجموعه‌ای در هم تنیده را تشکیل می‌دهند و گهگاهی هم در بخشهای نسبتاً گسسته، ممکن است مسائلی مطرح شود که در فصل بعدی چندان به آنها پرداخته نمی‌شود. این موضوع اجتناب‌ناپذیر است، اگرچه سعی کرده‌ام هرگاه که امکان‌پذیر بوده، مسائل بعدی را مطرح کنم. به خواننده‌ها توصیه می‌شود که سؤالهای بی‌پاسخ خود را حفظ کنند تا زمانی که در فصل مربوط، به صورت مفصل مورد بحث قرار گیرد. برای کسانی که به ساختار علاقه‌مندند، این کتاب تقریباً به صورت تلویحی به سه بخش تقسیم شده است که فصل اول آن به موضوعات اجتماعی-تاریخی و فرهنگی، اقتصادی و سیاسی مربوط است و در دو فصل بعدی سعی شده با ترکیب سطوح در سطح جهانی‌تر بحث شود. برای شناخت بیشتر، تفکیک فصلها بدین صورت است که در ادامه می‌آید.

در فصل اول تا سوم به شیوه‌هایی پرداخته می‌شود که از آن طریق، افراد به کسب دانش درباره محیط طبیعی می‌پردازند. بیشتر دانش مردم درباره محیط زیست از طریق کتابهای دانشگاهی، برنامه‌های مستند تلویزیونی، داستانها، فیلمها و تجارب شخصی به دست می‌آید. در اغلب اوقات، بعضی از این دانشها در تضاد با یکدیگرند و ما باید خودمان نتیجه‌گیری کنیم. برای مثال، آیا واقعاً سیاره زمین به طور پیوسته و یکنواخت در حال گرم شدن است؟ در این فصل برخی از سؤالات مهم در این زمینه مطرح می‌شود، چگونه این عقاید درباره طبیعت در طول زمان تغییر کرده‌اند. «طبیعت» چیست و چگونه باید مطالعه شود؟ به طور آشکار، دانش علمی جایگاه ممتازی در بین منابع ممکن دانش دارد و اگرچه علم، بسیاری از انواع دیگر دانش را

کنار گذاشته یا به حاشیه رانده، به طور کامل آنها را حذف نکرده است. مسائلی که جوامع مدرن را به درد سر می‌اندازد این سؤال است که انسان با محیط طبیعی، در کجا به سازش می‌رسد. آیا آنها بخشی از طبیعت‌اند یا مستقل از آن؟ در این کتاب، به طور خاص رویکرد جامعه‌شناختی برای پاسخ به این سؤال برگزیده شده است که در آن جامعه‌شناسی، انسان را موجودی می‌بیند که از نظر طبیعی تکامل یافته و در عین حال، از لحاظ اجتماعی توسعه یافته است. پیچیدگیهای این نوع نگرش، در این کتاب دنبال می‌شود. سرانجام، روشهای جامعه‌شناختی کسب دانش در زمینه مباحث زیست‌محیطی معرفی می‌شود. این روش به صورت قطعی عرضه شده است، زیرا آنها به همان ترتیب زمانی توسعه پیدا کرده‌اند. با وجود این، باید به خاطر داشت که از همین جا روشهایی پیرامون این اختلافات شکل می‌گیرد و بعضی از اینها در اینجا مطرح می‌شوند. روشهای شناخت محیط زیست به عنوان موضوع بسیار مهمی باقی می‌ماند، زیرا ما بر مبنای آنچه درباره محیط زیست می‌دانیم، عمل می‌کنیم. اگر واقعاً گرم شدن جهان در حال اتفاق افتادن باشد، ولی ما متقاعد شویم که این طور نیست، در آن صورت، پیامدهای آن ممکن است به زحمت جدی به نظر برسد. برعکس، اگر ما متقاعد شویم که گرم شدن جهانی واقعی است در حالی که این گونه نیست، در آن صورت ممکن است مقدار زیادی از زمان، تلاش و پول دنیا را صرف جلوگیری از آن به قیمت رها کردن مشکلات واقعاً جدی کنیم.

در فصل چهارم و پنجم دگرگونی محیط طبیعی ناشی از فعالیتهای انسانی بررسی می‌شود. در اینجا نیز دیدگاهی بلندمدت اتخاذ شده است، زیرا اگر قرار است از بدفهمیها دوری شود، باید «تاریخ معاصر» را همان گونه‌ای که بوده است در ذهن داشته باشیم. پیش از اینکه بر روی صنعتی شدن، توسعه شهری و الگوهای تولید و مصرف سرمایه‌داری تأکید کنیم، بر توسعه اجتماعی انسان مرور مختصری خواهیم داشت. ترکیبی از این موارد توانست نتایج انقلابی آنها را هم برای زندگی انسان و هم برای محیط طبیعی که به هم وابسته‌اند، نشان دهد. نتایج غیر قابل محاسبه این دگرگونیها همراه با منازعات جاری درباره خطر و آگاهی از خطر بررسی شده است. به نظر می‌رسد در طول سالهای اخیر مردم نسبت به مخاطره‌های زندگی در دنیای

مردن آگاه‌تر شده‌اند. اگرچه بسیاری از خطرهای بسیار جدی برحسب محیط زیست تعریف شده‌اند، به هیچ‌وجه همه اینها به محیط زیست مربوط نمی‌شود. برای مثال، یک مبحث اصلی زیست‌محیطی، آلودگی صنعتی و آثار آن بر سلامت انسانها و محیط زیست است. در این بخش، به طرح برخی از سؤالات مهم پرداخته و بعضی از روشهایی معرفی می‌شود که از آن طریق ممکن است سطوح آلودگی کاهش یابد.

در فصل ششم و هفتم با نگاهی به گسترش گروههای زیست‌محیطی و حفظ منابع طبیعی، احزاب سیاسی طرفدار محیط زیست، ایدئولوژیهای زیست‌محیطی، سبز شدن نظامهای سیاسی و مسئله سیاست‌گذاریهای زیست‌محیطی ارزیابی می‌شود. سیاستهای زیست‌محیطی بخشی از جنبشهای گسترده‌تر زیست‌محیطی است که می‌توان آنها را همراه با دیگر جنبشهای سیاسی همانند فمینیسم، جنبش افراد معلول، جنبشهای صلح و ضد انرژی هسته‌ای و غیره مطالعه کرد. جامعه‌شناسان باید جنبشهای اجتماعی را جدی بگیرند، زیرا آنان هنوز هم منبع عقاید، فعالیتها و ارزشهای جدید در جوامع‌اند. بسیار سخت است که بدون ملاحظه مبارزه خستگی‌ناپذیر سازمانهای زیست‌محیطی همانند صلح سبز یا تعهد فعالان و حمایت‌کنندگان محیط زیست، بتوان «محیط زیست» را چنان مسئله سیاسی کاملاً شناخته شده‌ای تصور کرد که امروز هست. با وجود این، این هم از جمله مواردی است که برای ورود وضعیت محیط طبیعی به اذهان عمومی بیشتر از این مورد نیاز است. تغییرات اجتماعی و اقتصادی گسترده‌تر می‌تواند به گونه‌ای بر نگرش و اعتقادات تأثیر گذارد و آن را شکل دهد که بحثها و اعتراضات محیط زیست‌گرایان را هدایت کند و لذا، ما باید نسبت به این موضوع حساس باشیم. اگر حساس نباشیم، ممکن است این عقیده (غلط) را بپذیریم که فعالیت عده‌ای اندک، هر زمان که بخواهند جوامع را تغییر می‌دهد. براساس گفته کارل مارکس که «افراد تاریخ را می‌سازند»، افراد انقلابها را به وجود می‌آورند یا از آن جلوگیری می‌کنند. اما این گونه نیست که هر وقت آنها اراده کنند، چنین چیزی حاصل شود. آنان در لحظه خاصی از جریان توسعه تاریخی متولد می‌شوند. برای محیط زیست‌گرایان، بیش از یک قرن طول کشید تا عقایدشان مقبولیتی گسترده پیدا کرد و جدی گرفته شد.

در فصل هشتم و نهم به این معضل پرداخته می‌شود که چگونه می‌توان توسعه اقتصادی را با حفظ محیط زیست از طریق مفهوم توسعه پایدار، پیوند داد؛ جنبه جهانی موضوعات زیست‌محیطی کتاب را کامل می‌کند. چهارچوب غالب توسعه اقتصادی مورد بحث قرار می‌گیرد و بعضی مثالهای آن نشان می‌دهد که چرا این موضوع بحث اصلی فعالان محیط زیست در سطح بین‌المللی است. یک ویژگی قابل توجه توسعه پایدار، شیوه‌ای است که می‌کوشد مشکلات زیست‌محیطی را با عدالت اجتماعی و فقر در کشورهای در حال توسعه ارتباط دهد. طرفداران توسعه پایدار معتقدند اگر مباحث عدالت اجتماعی جهانی حل نشود، هیچ امیدی برای آینده پایدار وجود ندارد. این بحث مطرح و مورد بحث هم قرار می‌گیرد. گرم‌شدن جهانی نیز در اینجا به عنوان موضوع زیست‌محیطی جهانی به تمام معنی معرفی شده و پیمایش مربوط به منازعات علمی و اجتماعی در مورد آن تلاش دارد به ارزیابی اهمیت بالقوه آن برای آینده بپردازد. همچنین در فصل نهم برخی راه‌حلهای سازنده برای مسائل جهانی با نام «مدرنیته کردن جهانی» عرضه می‌شود.

در انتهای کتاب، امید من این است که خوانندگان، بعضی از رویکردهای مشخص جامعه‌شناختی مربوط به مباحث زیست‌محیطی را درک کنند و بفهمند که چرا اینها باید بخشی از همه تلاشهایی محسوب شود که برای درک و حل مشکلات زیست‌محیطی آینده صورت می‌پذیرد. علاوه بر این، امیدوارم کسانی که با علاقه‌مندی به سراغ محیط زیست می‌آیند، بتوانند بینش جامعه‌شناختی کسب کنند و کسانی که علاقه جامعه‌شناختی، آنها را به سمت مطالعه این کتاب سوق داد، با درک بهتری از مفهوم اساسی مسائل زیست‌محیطی برای آینده این رشته، کتاب را به پایان برسانند.